

УДК 378.014:02]-044.337(477)

Олег Сербін,
кандидат історичних наук,
директор Наукової бібліотеки
ім. М. Максимовича
КНУ ім. Тараса Шевченка,
доцент кафедри книгознавства
і бібліотекознавства КНУКіМ

Тетяна Ярошенко,
кандидат історичних наук,
директор Наукової бібліотеки
Національного університету
"Києво-Могилянська академія",
доцент кафедри книгознавства
і бібліотекознавства КНУКіМ

Аспекти реформування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти

Статтю присвячено питанню аналізу сучасного стану бібліотечної освіти в Україні, зокрема в КНУКіМ, та перспективам її розвитку з урахуванням світових акредитаційних стандартів. Окреслено основні кроки щодо вирішення проблемних питань на шляху реформування бібліотечної освіти. Запропоновано формат колективної співпраці для всіх професіоналів бібліотечно-інформаційної галузі.

Ключові слова: бібліотекознавство, вища бібліотечна освіта, КНУКіМ, освітні акредитаційні стандарти.

Формування інформаційного суспільства та суспільства знань, зміни соціальних функцій бібліотек на сучасному етапі, впровадження новітніх інформаційних технологій спонукають переглянути вимоги до бібліотечної галузі загалом та підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів, здатних орієнтуватися у багатовимірному інформаційному просторі, зокрема. В умовах інформатизації освіти, крім того, вимоги до формування інформаційної культури студентів підвищені. Бібліотеки швидко впроваджують новітні інформаційні технології на всіх напрямках діяльності, зростає комп'ютерний парк, модернізується програмне забезпечення, змінюється середовище й потреби користувачів, урізноманітнюються їхні запити тощо. Таким чином, трансформується не лише сфера, для якої готуються фахівці, а й характер знань та професійної поведінки бібліотекарів. Тому тема аналізу та конструктивного реформування сучасної бібліотечної освіти є не просто актуальною, а професійно-вмотивованою з огляду на нагальну потребу підготовки якісних кадрів бібліотечно-інформаційної галузі.

Об'єктом публікації є бібліотечна освіта в контексті сучасних реалій інформатизації суспільства. Предметом — реформування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти в умовах безперервності підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної галузі. Мета статті — аналітичний огляд та окреслення шляхів розвитку бібліотечної освіти в Україні на сучасному етапі.

Сьогодні достовірно відомо про колосальний доробок вітчизняних вчених на ниві дослідження історії, стану та перспектив розвитку бібліотечної освіти. Так, на цю проблематику професійний погляд звертали відомі вчені В. Бабич [1; 2], І. Давидова [3], В. Загуменна [4; 5], В. Ільганаєва [6; 7], Л. Каліберда [9], У. Краус-Ляйхерт [10], Н. Кушнарєнко [11], Т. Новальська [12], В. Пашкова [8], М. Слободяник [15; 16], А. Соляник [17; 18], А. Чачко [21], В. Шейко [22], Г. Шемаєва [23]. Пропонована публікація присвячена саме аналізу практичної площини реформування бібліотечної освіти, а не теоретичному узагальненню проблематики.

Оскільки бібліотечна мережа України нараховує майже 40 тисяч книгозбірень різного відомчого підпорядкування, органів державної і комунальної власності, підприємств, організацій та закладів, зрозуміло, що така потужна мережа потребує відповідного кадрового забезпечення. Нині кіль-

кість працівників бібліотек — 67 тисяч, але за різними оцінками від 30% до 60% співробітників мають стаж понад 20 років, отже, потрібно планувати кадрове оновлення.

Фахівців для галузі готують 24 навчальних заклади I—II рівня акредитації загальним обсягом випуску до 300 осіб на рік (освітньо-кваліфікаційного рівня "молодший спеціаліст"), 5 навчальних закладів III—IV рівня акредитації загальним обсягом випуску до 220 осіб на рік (освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр", "спеціаліст" (згідно з новим законом про вищу освіту ця категорія відсутня), "магістр"), і цієї кількості, очевидно, недостатньо для кадрового оновлення.

Наявна система підготовки бібліотекарів у вищих культури України застаріла, негнучка, не враховує реальних потреб бібліотек, відстає від міжнародних стандартів та світових тенденцій бібліотечної освіти, має слабку матеріальну базу для здобуття необхідних знань та навичок. У цьому контексті, справедливо зауважує професор Т. Новальська, активізація процесів європейської інтеграції, розвиток відкритого інформаційного суспільства зумовлює вироблення концептуальної моделі підготовки сучасного бібліотекаря та бібліотекаря майбутнього [12, с. 32]. Нині бракує наукового дослідження проблематики бібліотечної освіти. Недостатньо вивчено питання компетенцій, якими має володіти випускник на різних рівнях освіти (бакалавр, магістр) та їх відповідність посадовим інструкціям у бібліотеках. Практично не розроблено вимоги до освітніх та дослідницьких компетенцій доктора філософії (PhD) у галузі бібліотекознавства.

Більше того, Закон України "Про вищу освіту" від 1 липня 2014 р. визначає: "Вища освіта — сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти" [19]. Університетам важливо не лише надати професійні знання, навички та уміння, але "навчити вчитися" (і здобувати знання впродовж життя), критично мислити, працювати в проектах, будувати соціальні зв'язки, розвивати здатність до креативності, лідерства, самоорганізації, тощо, здобути інші компетенції XXI століття.

Це спонукає до роздумів щодо реформування вищої бібліотечної школи, вдосконалення чинного (факт появи якого позитивно оцінено експертами [20, с. 39]), вироблення нового освітнього стандарту за спеціальністю "Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія" та введення його у світовий професійний навчальний процес. За свідченням професора А. Соляник, "більшість із запропонованих розробниками стандарту двадцяти дисциплін варіативної частини освітньо-професійної програми є еkleктичними за номенклатурою, архаїчними й застарілими за змістом, не передбачають введення актуальних профілізацій поглибленої підготовки бакалаврів" [18, с. 31]. Важливо не лише викладати студентам основи професії, давати їм певні знання у період університетської освіти, а й навчити вдосконалюватися протягом життя, розвивати творчі здібності та критичне мислення. Викладачі повинні заохочувати студентів до такого креативного мислення, застосування інноваційних технологій, проведення досліджень. Освітній стандарт підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців має бути гнучким, відкритим для нововведень, побудованим за кращими зразками вітчизняної та світової практики. Бажаним було б максимальне наближення практичних робіт на базі кращих книгозбірень та їхніх реальних технологічних процесів чи проектів.

У публікації пропонуємо окреслити модель бібліотечної освіти (формування знань та професійних компетенцій) на базі провідного університету галузі — КНУКіМ як теоретико-прикладної платформи розвитку бібліотечної освіти в Україні. Запропоновану модель можна буде реплікувати на всі навчальні заклади країни, які готують бібліотекарів.

Як відомо, традиції бібліотечної освіти КНУКіМ (раніше — КДІК ім. Корнійчука) сягають 1968 року (з 1961 — як філії Харківського інституту, з 1968 — як самостійного закладу), десятки тисяч випускників за ці 44 роки формували основу бібліотечної галузі країни, серед них багато керівників установ, провідних фахівців, науковців.

Зміст бібліотечної освіти завжди був у центрі уваги кафедри книгознавства і бібліотекознавства КНУКіМ (далі — кафедра), зокрема представлений заявленою науковою тематикою ("Трансформація бібліотечної науки, освіти, професії в демократичній Україні"). Але час вимагає рішучіших змін, нині вже недостатньо поодиноких кроків, потрібна модернізація концепції бібліотечної освіти загалом.

На початку 2014 року ініціативна група з числа викладачів кафедри та провідних фахівців галузі запропонувала начерки до плану модернізації, які були обговорені в червні минулого року на установчих зборах новоствореної Експертної ради з питань формування змісту та методів навчання майбутніх бібліотекарів, впровадження європейських освітніх стандартів та приведення змісту освіти майбутніх бібліотекарів до сучасних вимог. До неї увійшли провідні бібліотечні фахівці країни, зокрема Т. Вилегжаніна, генеральний директор Національної парламентської бібліотеки України, В. Пашкова, д. і. н. у галузі бібліотекознавства, координатор програм відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні, М. Височанська, начальник відділу бібліотек та читання Міністерства культури України, Л. Савенкова, к. п. н., директор наукової бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, О. Воскобойнікова, к. і. н., с. н. с., провідн. н. с. Інституту науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи НБУВ, Т. Гранчак, д. н. с. к., с. н. с., завідувач відділу політологічного аналізу СІАЗ НБУВ, Л. Нікіфорова, керівник управління регіональної та культурно-просвітницької роботи Міністерства культури України, О. Романюк, заступник директора з питань інформаційно-бібліо-

течного обслуговування Публічної бібліотеки імені Лесі Українки м. Києва, І. Шевченко, к. п. н., президент Української бібліотечної асоціації, Т. Якушко, заступник директора Державної бібліотеки України для юнацтва, та інші фахівці — науковці та практики, зокрема й автори цієї статті.

Експертна група обговорила питання реформування системи і змісту бібліотечної освіти відповідно до міжнародних освітніх стандартів та кваліфікаційних вимог. Зрозуміло, що навчальний план підготовки фахівців-бібліотекарів має сприяти вихованню свідомих професіоналів, здатних надавати якісні послуги; підкреслює роль знання як результату базових та прикладних досліджень у галузі бібліотекознавства та суміжних дисциплін; інтегрує теорію, практику та використання новітніх технологій [25, с. 17—18]; відповідає потребам суспільства, особливо тих груп, які отримують недостатній рівень послуг; відповідає вимогам швидкозмінного технологічного глобального суспільства; окреслює напрям для подальшого розвитку; пропагує постійний професійний розвиток. Навчальний план має також охоплювати міждисциплінарні студії та дослідження, слід посилити гуманітарну підготовку (література, англійська мова зокрема). Цей документ необхідно постійно переглядати та оновлювати, а його оцінка базуватиметься на результатах робіт студентів, рівні їх працевлаштованості, якості педагогічних кадрів.

На засіданні йшлося про необхідність впровадження нових дисциплін, які були б зосереджені не лише на роботі з друкованими джерелами інформації, послугами та технологіями їхнього використання, як це було дотепер. Натомість пропонувалось активніше впроваджувати дисципліни, які б давали знання та вміння з формування, використання та управління електронними ресурсами (зокрема, робота з метаданими), сучасними підходами до організації інформаційних ресурсів [13; 14], зі збереження цифрової інформації, створення електронних бібліотек [26], в тому числі через хмарні технології, дистантного обслуговування користувачів, сучасних комунікацій, архітектури інформації, наукометрії та бібліометрії, побудови сайтів та комунікації в соцмережах, технологій Веб 2.0 тощо. Наголошувалось на перетворенні публічних бібліотек у культурно-дозвілєві центри, а отже, необхідні відповідні знання й навички у створенні відео, режисурі масових заходів, віковій педагогіці та психології, PR-менеджменті тощо. Навіть традиційні дисципліни (наприклад, "Реклама книги"), мають охоплювати відносно нові технології створення буктрейлерів, організації віртуальних виставок, просування інформації через соцмережі тощо. Йшлося також про впровадження елементів дистанційного навчання, посилення матеріально-технічної бази кафедри (доступ до бібліотеки, мультимедіа та комп'ютерних центрів для здійснення досліджень та виконання практичних завдань, якісний інтернет-зв'язок тощо). Було запропоновано формувати на базі потужних книгозбірень Києва та сучасних бібліотечних консорціумів [24, с. 7—8] науково-освітні комплекси, де студенти навчатимуться практичних навичок у реальних технологічних процесах та проектах. Звичайно, не оминули проблему створення сприятливих умов (фінансових, соціальних) для залучення випускників навчальних закладів, мотивації молодих спеціалістів до роботи у бібліотеках, забезпечення умов праці та соціального захисту співробітників книгозбірень. Були порушено багато питань, на які поки немає однозначних відповідей: чи можна і чи потрібно готувати "універсального" бібліотекаря, готового працювати у книгозбірні будь-якого рівня та на різних ділянках роботи, або ж потрібна спеціалізація. Чим наповнити зміст навчання у магістеріумі, і які компетенції має набути магістр у галузі бібліотекознавства. Чи варто вводити до планів підготовки

бібліотекарів спеціальні міждисциплінарні дисципліни, і якого змісту вони мають набути саме у підготовці бібліотекарів (наприклад, інформаційна безпека, захист інформації, інформаційні війни, авторське право та ін.), які критерії кваліметрії (виміру якості та ефективності навчального процесу) потрібні тощо.

Експертна група рекомендувала затвердити перехідний навчальний план підготовки бакалаврів у галузі бібліотекознавства та книгознавства, до якого включити (крім, звісно, блоків гуманітарних, соціально-економічних та дисциплін природничо-наукової (фундаментальної) підготовки) такі курси: Історія книги, Історія бібліотечної справи, Документні ресурси бібліотек, Бібліографознавство, Інформаційні технології та ресурси, Комп'ютерні технології та автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи, Аналітико-синтетична обробка документів, Інформаційно-пошукові системи, Інформаційний сервіс, Бібліографічна діяльність, Стандартизація у бібліотечно-інформаційній сфері, Інформаційно-аналітична діяльність, Електронні бібліотеки, Бібліотечно-інформаційний менеджмент і маркетинг, Державна інформаційна політика, Технологія Веб 2.0 для бібліотек та користувачів, Дистантне інтернет-обслуговування користувачів бібліотек, Бібліотечне краєзнавство, Інформаційний моніторинг, Іміджологія, Бібліотечна професіологія, Фандрайзинг, Бібліотечний дизайн, Режисура бібліотечних заходів, Консервація і збереження документів, Бібліотека в системі наукової комунікації, Реклама інформаційних ресурсів, Архітектура інформації, Соціологія книги і читання, Авторське право в системі роботи бібліотек, Проектний розвиток сучасних бібліотек та інформаційних центрів. Пропонується оприлюднення початкових програм та їхнє обговорення, як, наприклад, це роблять наші колеги у США (акредитація магістерських програм із бібліотекознавства та інформології у ВНЗ США здійснюється під контролем Американської бібліотечної асоціації і відбувається на основі вироблених нею стандартів). Йшлося також про активізацію наукових досліджень, зокрема у колаборації із закордонними фахівцями, націлених на вирішення сучасних актуальних проблем, про конкурсний підхід до професорсько-викладацького складу кафедри, їхню дослідницьку та публікаційну активність, про фінансування та адміністрування програм, матеріально-технічну базу тощо.

Означені питання автори запропонували до обговорення і на засіданні секції з бібліотечної освіти, що відбувалася в рамках п'ятого бібліотечного форуму у Львові 10—13 вересня минулого року. Було досягнуто домовленостей між представниками профільних ВНЗ і бібліотек всіх рівнів про координовану та злагоджену роботу над вдосконаленням чинного стандарту, в тому числі через механізм публічного, відкритого обговорення навчальних планів та програм.

Таким чином, на засіданні Експертної ради та в цій статті зокрема автори визначили лише невелике коло питань, яке окреслює початкові практичні зрушення на шляху до реформування бібліотечної освіти в Україні. Ці проблеми потребують розв'язання при підготовці нових освітніх стандартів бібліотечно-інформаційної освіти, роботу над якими потрібно проводити колегіально, об'єднавши всі професійні потужності, — і визнаним бібліотечним школам, і практикам-бібліотекарям. Передбачаємо, що проблематика викличе обговорення у професійних колах, а отже, запрошуємо колег до обговорення та спільного формування концепції бібліотечно-інформаційної освіти, що враховує потреби сьогодення.

Список використаної літератури

1. *Бабич В.* До проблеми підготовки кадрів бібліотечно-інформаційної сфери / В. Бабич // *Бібліотечна планета*. — 2005. — № 2. — С. 5—11.
2. *Бабич В. С.* Еволюція бібліотечно-інформаційної освіти. — Київ, 1997. — 64 с.
3. *Давидова І. О.* Бібліотечна освіта: зміна моделей підготовки фахівців / І. О. Давидова // *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики* : зб. матер. Міжнар. конф., Київ, 25—26 травня 2004 р. — Київ, 2004. — С. 194—196.
4. *Загуменна В. В.* Концептуальна модель підготовки сучасного бібліотечно-інформаційного фахівця / В. В. Загуменна // *Вісник Книжкової палати*. — 2001. — № 2. — С. 20—21.
5. *Загуменна В.* Концепція підготовки спеціалістів зі спеціальності 7.020.102 Бібліотекознавство і бібліографія / В. Загуменна, М. Сенченко // *Вісник Книжкової палати*. — 1999. — № 4. — С. 17—18.
6. *Льганасва В. О.* Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку. — Київ, 1996. — 253 с.
7. *Льганасва В. О.* Системні зв'язки у вирішенні питань розвитку бібліотечної освіти / В. О. Льганасва // *Вісник Харківської державної академії культури*. — Вип. 39. — Харків : ХДАК, 2012. — 234 с.
8. *Стан, проблеми та напрями реформування бібліотечної мережі України. Інформаційна довідка* / уклад. : Кириленко О. Г., Пашкова В. С., Хемчян І. І. [та ін.] ; Укр. бібл. асоц. ; Асоц. б-к України. — Режим доступу: http://ula.org.ua/images/documents/2856/Library%20_Exp_Doc_06_2014%20Final.pdf. — Назва з екрана (переглянуто 24.07.2014).
9. *Каліберда Л. П.* Бібліотечна освіта в Україні і проблеми її удосконалення / Л. П. Каліберда // *Вісник Книжкової палати*. — 1997. — № 2. — С. 13—16.
10. *Краус-Ляйхерт У.* Бібліотечна освіта за доби перетворень / У. Краус-Ляйхерт // *Бібліотечна планета*. — 2008. — № 4. — С. 15—16.
11. *Кушнарченко Н. М.* Вища бібліотечна освіта України в контексті гендерного підходу / Н. М. Кушнарченко // *Вісник Харківської державної академії культури*. — 2014. — Вип. 43. — С. 69—78.
12. *Новальська Т. В.* Еволюція вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні / Т. В. Новальська // *V Львівський бібліотечний форум "Бібліотека — відкритий світ"* : збірник матеріалів / Укр. бібл. асоц. ; редкол. : В. С. Пашкова, В. В. Загуменна, І. О. Шевченко, Я. Є. Сошинська, О. В. Васильєв. — Київ : УБА, 2014. — С. 32—35.
13. *Сербін О.* Конгломерат інформаційно-пошукових мов як консолідаційна модель загального механізму впорядкування та пошуку бібліографічної інформації / Олег Сербін // *Бібліотечний вісник*. — 2008. — № 1. — С. 3—10.
14. *Сербін О.* Систематичність та систематизаційність організації інформації як основні принципи відображення наукового знання в межах каталогу сучасної бібліотеки / Олег Сербін // *Бібліотечний вісник*. — 2012. — № 2. — С. 3—10.
15. *Слободяник М. С.* Інформаційне забезпечення процесу реформування вищої освіти України / М. С. Слободяник // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. — 2004. — № 2. — С. 4—7.
16. *Слободяник М. С.* Концептуальні засади розвитку вищої бібліотечної освіти / М. С. Слободяник // *Бібліотечна планета*. — 2001. — № 1. — С. 23—24.
17. *Соляник А. А.* Культуроцентрична модель модернізації вищого бібліотечно-інформаційного образования / А. А. Соляник // *Вісник Харківської державної академії культури. Спецвипуск 40* : зб. наук. пр. — Харків : ХДАК, 2013. — С. 31—41.
18. *Соляник А. А.* Проблеми стандартизації вищої бібліотечної освіти в Україні / А. А. Соляник // *V Львівський бібліотечний форум "Бібліотека — відкритий світ"* : збірник матеріалів / Укр. бібл. асоц. ; редкол. : В. С. Пашкова, В. В. Загуменна, І. О. Шевченко, Я. Є. Сошинська, О. В. Васильєв. — Київ : УБА, 2014. — С. 29—32.
19. *Про вищу освіту* : закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-18 // *Відомості Верховної Ради України*. — 2014. — № 37—38. — Ст. 2004.

20. Тимошенко І. В. Новий стандарт вищої бібліотечної освіти — 2014: здобутки та втрати / І. В. Тимошенко // V Львівський бібліотечний форум "Бібліотека — відкритий світ" : збірник матеріалів / Укр. бібл. асоц. ; редкол. : В. С. Пашкова, В. В. Загуменна, І. О. Шевченко, Я. Є. Сошинська, О. В. Васильєв. — Київ : УБА, 2014. — С. 37—40.
21. Чачко А. С. Концепція кафедри бібліотекознавства: основні положення та коментар / А. С. Чачко // Вісник Книжкової палати. — 1999. — № 4. — С. 21—23.
22. Шейко В. Підготовка нової генерації бібліотечних фахівців: стан та перспективи / В. Шейко, Н. Кушнарєнко // Вісник Книжкової палати. — 1999. — № 4. — С. 19—21.
23. Шемасєва Г. В. Інноваційна модель бібліотечної освіти: перспективи реалізації / Вісник Харківської державної академії культури. Спецвипуск 40 : зб. наук. пр. — Харків : ХДАК, 2013. — С. 43—49.
24. Ярошенко Т. Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку / Т. Ярошенко // Бібліотечний форум України. — 2006. — № 4 (14). — С. 7—11.
25. Ярошенко Т. Наукові комунікації XXI століття: електронні ресурси для науки та освіти України / Т. Ярошенко // Бібліотечний вісник. — 2006. — № 5. — С. 17—22.
26. Ярошенко Т. Управління колекціями електронних журналів: нова роль бібліотек у створенні інформаційного освітньо-наукового простору України / Т. Ярошенко // Бібліотечна планета. — 2005. — № 4. — С. 14—18.

Статья посвящена вопросу анализа современного состояния библиотечного образования в Украине, в частности в КНУКиИ, и перспективам его развития с учетом мировых аккредитационных стандартов. Определены основные шаги по решению проблемных вопросов на пути реформирования библиотечного образования. Предложен формат коллективного сотрудничества для всех профессионалов библиотечно-информационной отрасли.

The article is devoted to the analysis of the current state of education for librarianship in Ukraine, particularly in the Kiev National University of Culture and Arts, and its prospects for development based on global accreditation standards. The basic steps for the solution of problems in reforming education library are determined. The format of collective cooperation for the experts in library and information sector is proposed.

Надійшла до редакції 9 лютого 2015 року